

Ochrona i dokumentacja zbiorów rozproszonych. Uwagi w związku z dokumentacją prowadzoną przez Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą

Potrzeba ochrony historycznych zbiorów bibliotecznych, archiwalnych i muzealnych nie wymaga uzasadniania w gronie uczestników Forum Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego. Spośród wielu problemów ochrony europejskiego i narodowego dziedzictwa piśmienniczego zdecydowałam się zwrócić uwagę na dokumentację rozproszonych zbiorów bibliotecznych i archiwalnych.

Nie jest moim zamiarem przedstawienie stanu ochrony i dokumentacji wszystkich rozproszonych zbiorów historycznych. Zadanie takie jest trudne do wykonania. Określone zjawiska związane z rozproszonymi zbiorami historycznymi zamierzam przedstawić posługując się trzema wybranymi przykładami: była Biblioteką Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyślu, księgozbiorem ks. Witolda Kazimierza Czartoryskiego z Honfleur (Francja) i „Zbiorem Aleksandra Czołowskiego”. Wybrałam zatem dwa zbiory ściśle biblioteczne i jeden biblioteczno-archiwalny. Każdy z tych przykładów w odmienny sposób ilustruje złożone problemy kolekcji rozproszonych. Stan wiedzy o tych zbiorach jest różny, potwierdzi to moja wypowiedź. Zabraknie w niej w pełni satysfakcjonującej odpowiedzi na pytania, które stawiałam analizowanym kolekcjom rozproszonym. Wspólną płaszczyzną dla charakterystyki tych kolekcji miały być pytania o stan zbiorów w końcowym okresie istnienia biblioteki (przed rozproszeniem), znaki własnościowe, dokumentację dotyczącą przejęcia zbiorów (całości lub fragmentów), stan opracowania przejętych zbiorów, zasady gospodarki dubletami i drukami zbędnymi oraz stan zachowania zbiorów (warunki przechowywania). Do dwóch zbiorów bibliotecznych mogły odnosić się wszystkie pytania, gdyż dominują w nich

druki. „Zbiór Aleksandra Czołowskiego”, z natury swej o charakterze archiwalnym, nie mógł być analizowany według tego samego kwestionariusza.

Rozproszonymi zbiorami b. Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyślu Biuro Pełnomocnika Rządu zajęło się wskutek zainteresowania strony ukraińskiej losami i ochroną tej znaczącej kolekcji.

Zbiory b. Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej istniejącej od 1846 do 1946 r. znajdują się obecnie w Warszawie, Lublinie i w Przemyślu. Dzieje tej biblioteki i jej losy po 1946 r. nie zostały dotychczas opracowane, mimo istniejących materiałów archiwalnych i samych zbiorów bibliotecznych. W 1846 r. biblioteka liczyła co najmniej 17 183 woluminy¹, w tym 218 wol. z kościoła katedralnego², 7 727 dz. w 14 869 wol. z księgozbioru Jana Ławrowskiego³ i 2096 wol. z daru Jana Śnigurskiego⁴. Inwentarze i katalogi szczęśliwie zachowane w Archiwum Państwowym w Przemyślu dowodzą, że biblioteka kapituły miała w swych zbiorach kodeksy pergaminowe XII-wieczne oraz późniejsze, rękopisy pisane na papierze poczynając od XIV wieku do 1867 r.⁵, 108 rękopisów cyrylickich⁶ i co najmniej 12 inkunabułów⁷. Na podstawie inwentarzy i katalogów można także mówić o znaczącej kolekcji starych druków od XVI do XVIII w. oraz o nowszych drukach, wydanych w XIX i XX w.⁸ W 1927 r. stan zbiorów szacowany był na 20 000 wol.⁹ W 1946 r. liczba zbiorów była z pewnością wyższa, jednak nie jest znana.

Wskutek likwidacji w 1946 r. Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyślu przeszło 20-tysięczne zbiory biblioteczne uległy całkowitemu rozproszeniu. Ze szczątkowej dokumentacji zachowanej do obecnej chwili, a powstałej tuż po zamknięciu przemyskiej biblioteki wiadomo, że Ministerstwo Oświaty rozdzieliło druki i rękopisy między Bibliotekę Narodową w Warszawie i Bibliotekę Uniwersytecką Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego¹⁰. W Przemyślu pozostała bliżej nieokreślona część zbiorów bibliotecznych i archiwalnych Kapituły Grecko-Katolickiej, o czym dokumenty Ministerstwa Oświaty nie mówią.

Likwidacji Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej i przejmowaniu jej zbiorów przez różne instytucje, poczynając od 1947 r., nie towarzyszyło sporządzenie spisów zdawczo-odbiorczych. Taki wniosek nasunął mi się po bezskutecznych staraniach mających na celu dotarcie do stosownych dokumentów. Jedynie w Warszawie zachował się „Spis starych druków z Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyślu w Bibliotece Narodowej”, sporządzony w 1948 r. przez Jadwigę Rudnicką¹¹. Wśród 427 druków zarejestrowanych w spisie znalazło się 6 woluminów inkunabułów

i 183 dzieła w 179 woluminach druków tłoczonych czcionką cyrylicą. „Spis starych druków z Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyślu” wykazuje jednak niewiele ponad 50% druków tej proveniencji, opracowanych do chwili obecnej w Bibliotece Narodowej (dotychczas w BN zarejestrowano ok. 800 starych druków proveniencji przemyskiej). Sukcesywne opracowywanie zbiorów starych druków pod kątem proveniencji ujawni z całą pewnością dalsze dzieła należące w przeszłości do przemyskiej Kapituły Grecko-Katolickiej. W Zakładzie Rękopisów Biblioteki Narodowej znajdują się 773 rękopisy przekazane w latach 1947-1948 przez Ministerstwo Oświaty (w tym 533 rękopisy cyrylicie z XV-XIX w., 28 rękopisów średniowiecznych w języku łacińskim oraz 180 różnojęzycznych z XVI-XX w.)¹². W 1951 r. 32 rękopisy archiwalne przejęło Archiwum Główne Akt Dawnych, a następnie przekazało do Archiwum Państwowego w Przemyślu¹³. Druki XIX i XX w. proveniencji przemyskiej nie stanowią wyodrębnionej kolekcji w zbiorach Biblioteki Narodowej. Dotarcie do nich następuje największych trudności, gdyż nowsze druki nie są objęte badaniami proveniencyjnymi¹⁴.

Wszystkie dane liczbowe dotyczące zbiorów b. Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej są więc fragmentaryczne i nie oddają rzeczywistego bogactwa zbiorów przemyskich, przechowywanych obecnie w Warszawie. Uwaga ta dotyczy także innych bibliotek w kraju, które weszły w posiadanie przemyskiej kolekcji rękopisów i druków. Na przykład Biblioteka Główna Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy kupiła w Antykwariacie Naukowym pojedyncze egzemplarze z proveniencjami kapituły przemyskiej i stemplem „Wydano z dubletów Biblioteki Uniw. KUL”. Najprawdopodobniej z tego samego źródła, drogą kupna antykwarycznego, egzemplarze z b. Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyślu przeszły do innych bibliotek instytucjonalnych, być może także do bibliotek prywatnych. O jednym egzemplarzu z tej kolekcji, który wrócił przez Lublin do Przemyśla, wspomnę za chwilę.

Wskutek decyzji Ministerstwa Oświaty Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego otrzymała 11 775 woluminów ze zbiorów Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyślu¹⁵. Biuro Pełnomocnika Rządu nie dysponuje żadną dokumentacją potwierdzającą wiarygodność tej liczby. Biblioteka Uniwersytecka KUL otrzymała zasadniczy fragment kolekcji starych druków, ponadto nieokreśloną bliżej liczbę nowszych druków. Liczbę przechowywanych tam obecnie woluminów z Przemyśla można szacować na ok. 5 500. Co najmniej połowa tego zasobu, w tym najcen-

niejsze i najstarsze pozycje, jest zinwentaryzowana i skatalogowana z zachowaniem odrębności kolekcji (sygnatury zaczynają się od litery „P”): na wiek XVI przypada ok. 870 pozycji, na wiek XVII ok. 680 pozycji i na wiek XVIII ok. 2 170 pozycji (łącznie ok. 3 720 pozycji starych druków). Nie skatalogowane dotychczas druki XVIII, XIX i XX-wieczne szacuje się na ok. 2 000 pozycji, zatem nie są one dostępne dla czytelników. Poszczególne egzemplarze z tego zbioru są sukcesywnie opracowywane i włączane do zbiorów głównych. Spośród nieopracowanych zbiorów wstępnie wydzielono ok. 300 ksiąg drukowanych cyrylicą¹⁶.

W literaturze powtarzana jest informacja o przejęciu przez Bibliotekę Uniwersytecką KUL w 1946 r. ok. 35 rękopisów cyrylickich ze zbiorów b. Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyślu¹⁷. W rzeczywistości Biblioteka Uniwersytecka KUL posiada tylko jeden rękopis ze znakami własnościowymi Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej (Triod Kwiecisty, sygn. 698)¹⁸.

Wcześniej stwierdziłam, że niewielka liczba, rękopisów i druków pozostała w Przemyślu. Najwięcej druków i rękopisów ze znakami własnościowymi Kapituły Grecko-Katolickiej przechowuje Biblioteka Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej: 5 rękopisów, 142 stare druki i co najmniej 27 druków wydanych po 1800 roku. Liczby te poparte są dokumentacją w postaci spisu starych druków i rękopisów z proveniencjami Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej, sporządzonego przez Joannę Sztabę w czerwcu 1997 r.¹⁹ oraz „Wykazu książek z pieczętkami osób prawnych”, sporządzonego przez tę samą osobę w 1995 r.²⁰ Faktyczna liczba nowszych druków w zbiorach Biblioteki Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej jest z pewnością wyższa, lecz nie można jej uściślić bez podjęcia dodatkowych badań proveniencyjnych.

Niewielki zbiór starych druków znajdujących się obecnie w Bibliotece Towarzystwa Przyjaciół Nauk (7 druków) znam dzięki uprzejmości mgr Emilii Długosz, kierownika Biblioteki Archiwum Państwowego w Przemyślu. Druki wydane w XIX i XX w. z proveniencjami kapituły przemyskiej, przechowywane bez wątplenia w Bibliotece TPN, nie są na razie rozpoznane. Biuro Pełnomocnika Rządu nie dysponuje stosowną informacją.

W Bibliotece Archiwum Państwowego w Przemyślu znajduje się 13 starych druków (w tym są 3 druki XVII w. i 10 druków XVIII w.)²¹. Druki nowsze z proveniencjami b. Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej nie zostały wyodrębnione z całości druków biblioteki archiwum. Zwracam jednak uwagę na druk z 1830 r. (sygn. 9861), na którym zachował się stempel:

„Wydano z dubletów Biblioteki Uniw. KUL”. Inwentarz książkowy zespołu akt Kapituły Grecko-Katolickiej w przemyskim Archiwum Państwowym wykazuje 9 rękopisów (sygnatur), które do 1946 r. stanowiły własność biblioteki kapituły, a obecnie są włączone do zespołu archiwalnego²².

Bliżej nieokreślony fragment księgozbioru b. Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej mógł trafić do Biblioteki Kapitulnej Obrządku Łacińskiego w Przemyśle. Z przyczyn obiektywnych nie udało się na razie potwierdzić tego przypuszczenia.

Przejrzone fragmenty zbiorów bibliotecznych Kapituły Grecko-Katolickiej skłoniły do następujących uwag:

1) Stan zachowania zbiorów nie wzbudza zastrzeżeń. Zbiory są zabezpieczone i przechowywane zgodnie z ogólnie stosowanymi normami i możliwościami poszczególnych bibliotek. Zaniepokojenie budzą natomiast zbiory dotychczas nie opracowane, a zatem nie udostępnione czytelnikom, być może nadal narażone na wtórne rozproszenie.

2) Wystarczająco czytelne znaki własnościowe Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyśle dowodzą pierwotnej przynależności poszczególnych egzemplarzy do omawianej kolekcji. Każdy egzemplarz posiada co najmniej jeden znak własnościowy, niekiedy nawet kilka znaków w formie pieczęci, stempli oraz ekslibrisów. Znak własnościowy w formie noty rękopiśmiennej występuje rzadko.

Na zakończenie tej części wypowiedzi spróbuję zestawić liczby, które mówią same za siebie, dostarczając argumentów stronie przeciwnej. Ponad 20-tysięczne zbiory b. Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyśle, ulegając rozproszeniu po 1946 r., znalazły się co najmniej w 5 bibliotekach i w 1 archiwum. W placówkach tych zachowało się ok. 7500 rękopisów i druków, z tego tylko część rękopisów i druków została opracowana, reszta czeka na opracowanie. Najmniej wiadomo o drukach XIX i XX-wiecznych, które, być może są opracowane, jednak nie są rozpoznane czy wydzielone proweniencyjnie. W ostateczności jest wiele znaków zapytania i niejasności, a na dodatek brakuje wiadomości o losie i miejscu (miejscach) przechowywania 2/3 zbiorów. Nasuwa się końcowa uwaga: opracowanie kolekcji historycznej, a więc podlegającej takiej samej ochronie, jak każde dobro kultury, nie jest sprawą wewnętrzną poszczególnych bibliotek. Stan opracowania zbiorów b. Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyśle wymaga szybkiej naprawy. Dodatkowo obliwiają nas pojawiające się reperkusje strony ukraińskiej.

Inny wydzźwięk ma drugi z wymienionych przeze mnie przykładów:

księgozbiór ks. Witolda Kazimierza Czartoryskiego, przekazany w 1923 r. Uniwersytetowi Jana Kazimierza we Lwowie i włączony jako wieczysty depozyt do tamtejszej Biblioteki Uniwersyteckiej. Określone warunki towarzyszące przekazaniu tego cennego księgozbioru dały formalno-prawną podstawę do konkretnych działań Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą, rozpoczętych we wrześniu bieżącego roku, o czym wspominał już p. Jacek Miler.

W „Oświadczeniu” z 14 XII 1923 r., podpisanym przez ówczesnego rektora UJK, prof. dra Juliusza Makarewicza oraz dyrektora Kancelarii i notariusza uczelni zawarte zostały następujące zobowiązania, odpowiadające intencji i życzeniu ofiarodawcy, ks. Adama Ludwika Czartoryskiego. Cytuję najistotniejszą część „Oświadczenia”:

»[...] 1) na wypadek, gdyby z Uniwersytetu tego kiedykolwiek miał być usunięty Wydział Teologiczny rzymsko-katolicki, oddać cały dział religijno-historyczny, opatrzony znakiem inwentarzowym „C” Bibliotece Seminarium Gnieźnieńsko-Poznańskiej Diecezji;

2) na wypadek, gdyby w Uniwersytecie Lwowskim miał zapanować kiedykolwiek jako język urzędowy i wykładowy inny aniżeli polski, oddać cały księgozbiór otrzymany jak wyżej od [...] Adama Czartoryskiego na własność niepodzielną Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie;

3) z chwilą powstania Szkoły marynarki wojskowej, cały dział objęty znakiem inwentarzowym „K” (marynarka) oddać na własność tejże szkoły;

4) zachować cały dział „Masonerii” opatrzony znakiem inwentarzowym „H”, jako ścisły rezerwat Biblioteki Uniwersyteckiej tak, ażeby z niego korzystać było można tylko za specjalnym pozwoleniem, a wypożyczać dzieła do tegoż działu należące tylko wyjątkowo;

5) wreszcie, dzieła biblioteki z Honfleur, o ile dałyby się określić w stosunku do lwowskiej Biblioteki Uniwersyteckiej jako duplikaty, przejdą na własność Biblioteki XX Czartoryskich w Krakowie i tam zostaną w najkrótszym czasie odesłane, a spis ich urzędowy przesłany ma być [...] Adamowi Czartoryskiemu²³.

Rękopiśmienny inwentarz biblioteki ks. W. K. Czartoryskiego sporządzony ok. 1911 r. i przechowywany także w Bibliotece Uniwersyteckiej we Lwowie wykazuje 18 987 pozycji (dzieł). Nad pozycją z numerem 18 985 umieszczony został wpis ołówkiem: „Książki zinwentaryzowane po nadejściu biblioteki do Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie [dnia 12 X 1923 r.]”²⁴. Pięć lat później Stefan MękarSKI i Krystyna Remerowa informowali, że przewieziony do Lwowa księgozbiór ks. W. K. Czartoryskiego li-

czył 25 080 tomów (woluminów)²⁵. Realizacja warunków legatu znana jest z materiałów rękopiśmiennych dostępnych w Oddziale Rzadkiej Książki Biblioteki Uniwersyteckiej im. I. Franki oraz z rocznych „Sprawozdań ze stanu działalności Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie”. Warunki postanowień ofiarodawcy zostały zrealizowane w następujący sposób: 1 897 tomów dubletów odstąpiono Bibliotece XX. Czartoryskich w Krakowie²⁶, 34 dzieła treści kulinarnej przesłano do zamku ordynackiego ks. Czartoryskich w Gołuchowie²⁷, 601 tomów dotyczących marynarki wojennej odesłano do Biblioteki Kierownictwa Marynarki Wojennej w Warszawie²⁸, Łącznie Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie odesłała 2 632 tomy, co stanowi około 10,5% całości księgozbioru. Tak więc z księgozbioru liczącego 18 987 dzieł w 25 080 woluminach we Lwowie pozostaje nadal około 16 350 dzieł w około 22 450 woluminach.²⁹

W Oddziale Rzadkiej Książki Biblioteki Uniwersytetu im. I. Franki, oprócz 4-tomowego inwentarza i samych zbiorów, zachowane są także dwa katalogi kartkowe księgozbioru ks. W. K. Czartoryskiego (alfabetyczny i rzeczowy w układzie Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątnej), oryginalna szafa katalogowa ze wspomnianym katalogiem rzeczowym oraz dwa portrety ofiarodawców, braci Witolda Kazimierza i Adama Ludwika Czartoryskich. W Oddziale Rzadkiej Książki zapoznałam się ze stanem zachowania księgozbioru, znakami własnościowymi Witolda Kazimierza Czartoryskiego (2 ekslibrisy, supereklibris, pieczętka) oraz z ekslibrisem donacyjnym opatrzonym tekstem: „Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie. Nr Z daru X Adama Czartoryskiego 1923”.

Zgromadzony we Lwowie „Zbiór Aleksandra Czołowskiego” to trzeci przykład ilustrujący określoną sytuację rozproszonej kolekcji. Teresa Zielińska w artykule opublikowanym w *Archeionie* w 1991 r. stwierdziła, że stworzony przez Czołowskiego zbiór archiwaliów o różnorodnej tematyce i dużej rozpiętości chronologicznej, a także ryciny, mapy, obiekty numizmatyczne i archeologiczne, obrazy i książki wskazują raczej na klasyczne kolekcjonerstwo twórcy, a nie na warsztat pracy naukowej. Kolejne dowody świadomego kolekcjonerstwa A. Czołowskiego to ochrona obiektów pozabawionych należytej opieki (wręcz przeznaczonych na zniszczenie) oraz chęć ich posiadania, być może za wszelką cenę³⁰. Cały zbiór archiwaliów, dzieł drukowanych, map i planów oraz rycin i rysunków A. Czołowski nazwał wprost biblioteką³¹.

Nie preferując tu żadnego z podanych określeń posługuję się nimi zamienne.

Różnorodność zgromadzonych materiałów najprawdopodobniej zaważyła na późniejszych losach biblioteki, tworzonej co najmniej przez 50 lat. Do problemów rozproszenia zbioru powrócę w dalszej części wypowiedzi.

Archiwalna część kolekcji wymieniana przez Czołowskiego jako pierwszy dział biblioteki, składała się przede wszystkim z dokumentów oryginalnych luźnych, akt w formie ksiąg, notatek i wypisów sporządzonych z właściwych oryginałów w końcu XVIII i w XIX w. (łącznie co najmniej 3 525 rękopisów, około 3 000 autografów, około 1 000 dyplomów i co najmniej 360 dokumentów pergaminowych)³². Z innych typów zbiorów w kolekcji znajdowało się około 1 500 fotografii³³, kilkaset sztychowanych i odręcznych map i planów miast, około 1 000 rycin i rysunków przedstawiających widoki miast polskich, twierdz, zamków, bitew, a także rycin portretowych różnych osobistości polskich. Księgozbiór w liczbie około 5 000 dzieł (stare druki i druki XIX-XX w.) dotyczył przede wszystkim historii polskiej, nauk pomocniczych historii, wojskowości, bibliografii i sztuki³⁴.

Podział (raczej rozproszenie) „Zbioru A. Czołowskiego” rozpoczął się w roku 1939, a więc w 71 roku życia twórcy kolekcji. Wówczas A. Czołowski odstąpił Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie 2 500 rękopisów, w czerwcu 1939 r. dołączył do tego jeszcze 25 rękopisów³⁵. Resztę zbioru archiwalnego (około 1 000 rękopisów i około 3 000 autografów) wysłał wraz z papierami osobistymi, obrazami, rycinami, fotografiami i księgozbiorem, wiosną 1944 r. (krótko przed śmiercią) do Krakowa³⁶. Część ta została złożona w Tyńcu, gdzie dotrwała do zakończenia wojny³⁷.

Rękopisy przekazane Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie w znacznej części pozostały na miejscu (około 2 200 rękopisów z ogólnej liczby 2 525). Około 270 rękopisów (akt luźnych i oprawnych) oraz około 230 dokumentów pergaminowych trafiło w 1946 r. do Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu³⁸.

Zbiory zabezpieczone w Tyńcu odziedziczyła Stanisława Karczewska, córka A. Czołowskiego. W 1947 r. zbiory te zostały sprzedane Bibliotece Narodowej w Warszawie³⁹, skąd dwa lata później Archiwum Główne Akt Dawnych zabrało 190 pozycje inwentarzowych archiwaliów, w tym 3 pozycje dokumentów pergaminowych w 118 sztukach. Sporządzony wiele lat później inwentarz całego zespołu znajdującego się w AGAD wykazuje obecnie 692 pozycje⁴⁰.

W Bibliotece Narodowej są rękopisy prac naukowych A. Czołowskiego, korespondencja osobista i rodzinna, część akt związanych z jego działalno-

ścią w instytucjach publicznych (łącznie 281 sygnatur)⁴¹. Prócz rękopisów Biblioteka Narodowa zakupiła do swoich zbiorów 9 476 druków zwartych polskich, 1 187 obcych, 287 druków ulotnych, 925 kartografii i 4 578 ikonografii⁴². W przyszłych badaniach nad biblioteką A. Czołowskiego powinna zostać wyjaśniona znaczna różnica między liczbą zbiorów zgromadzonych za życia właściciela, a liczbą zbiorów zakupionych w 1947 r. od spadkobierczyni. Kwestii tej nie uda się wyjaśnić bez badań proveniencyjnych.

Cała dokumentacja archiwalnej części kolekcji, powstała zarówno za życia A. Czołowskiego, jak też po jego śmierci (spisy zdawczo-odbiorcze, kartoteki, opisy inwentarzowe i katalogowe czy wręcz inwentarz archiwalny zespołu), odzwierciedla wyłącznie etapy rozpraszania niezwykle cennego i okazałego zbioru. Rozproszona jest także dokumentacja podzielnego zbioru. O zawartości lwowskiej części zbioru mówią dwa rękopisy znajdujące się w Bibliotece Narodowej w Warszawie: rps IV 5543 i rps I 5542. Pierwszy z nich (w formie maszynopisu) wykazuje, w skrócony sposób, zawartość całego zespołu rękopisów przekazanych przez Czołowskiego Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie (spis zdawczo-odbiorczy 2 525 pozycji) i nadal tam się znajdujących⁴³. Rękopisy (oryginały i odpisy) mają w lewym górnym rogu stempel: „Biblioteka Ossolińskich. Zbiór Dr A. Czołowskiego Nr rękopis”. Drugi rękopis Biblioteki Narodowej (sygn. I 5542, w formie kartoteki) jest fragmentem inwentarza kartkowego „Zbioru A. Czołowskiego”, przekazanego do Ossolineum w 1936 r.⁴⁴ Fragment ten obejmuje pozycje od 1 do 495, lecz brakuje w nim około 90 opisów. Nieznany jest los kart z opisami pozycji od 496 do 2525. Najpełniejsza i najdokładniejsza dokumentacja lwowskiej części „Zbioru A. Czołowskiego”, chociaż także niekompletna znajduje się na miejscu, to jest w Bibliotece Naukowej im. W. Stefaniaka Akademii Nauk Ukrainy⁴⁵. Z tej dokumentacji, także w formie kartoteki, a na dodatek ukrytej w zespole „varia”, zaginęły karty oznaczone numerami 2001-2525. Obie kartoteki: lwowska (bez końca) i warszawska (wyłącznie początkowy fragment) nie uzupełniają się, natomiast pozwalają sądzić, że archiwalna część „Zbioru A. Czołowskiego” miała dwa inwentarze, szczegółowo opisujące jego zawartość. Walorów tych pozbawiony jest spis zdawczo-odbiorczy przechowywany w Bibliotece Narodowej w Warszawie. Orientuje za to polskich badaczy, udających się do Lwowa z zamiarem poszukiwania materiałów źródłowych, czego należy się spodziewać w znajdującym się tam fragmencie „Zbioru A. Czołowskiego”. Jest to istota każdej dokumentacji zbioru, a szcze-

gólnie cenna w odniesieniu do zbioru, który uległ rozporoszeniu (rozdarciu).

Podjęcie współpracy wszystkich ośrodków w Polsce i na Ukrainie, w których znajdują się fragmenty „Zbioru A. Czołowskiego”, a której końcowym efektem byłby kompletny katalog, jest sprawą niezwykle ważną i pilną. Postulat ten dotyczy nie tylko „Zbioru A. Czołowskiego”. Do omówionych już przykładów dodam na zakończenie „Teki Antoniego Schneidra”, także rozdarte, tyle że między Kraków (Archiwum Państwowe, Oddział na Wawelu⁴⁶, Biblioteka Polskiej Akademii Nauk⁴⁷) i Lwów⁴⁸. W tych i wielu innych przypadkach skazani jesteśmy na współpracę krajową i międzynarodową. Potwierdzą to z pewnością uczestnicy i referenci Forum Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego, które rozważa dzisiaj problemy ochrony europejskiego i narodowego dziedzictwa piśmienniczego.

Przypisy:

¹ Archiwum Państwowe w Przemyślu, Kapituła Grecko-Katolicka w Przemyślu (dalej skrót: APP, KGK) sygn. 432.

² Ibidem, sygn. 425.

³ Ibidem, sygn. 426.

⁴ Ibidem, sygn. 434.

⁵ Ibidem, sygn. 437, 438.

⁶ Ibidem, sygn. 431.

⁷ Ibidem, sygn. 439.

⁸ Ibidem, sygn. 427-430, 432.

⁹ E. Chwalewik: *Zbiory polskie*. T. 2. Warszawa 1927, s. 124; E. Długosz: *Biblioteka Archiwum Państwowego na tle innych bibliotek przemyskich*. *Rocznik Historyczno-Archivalny* 1989 T. 6, s. 123.

¹⁰ Biblioteka Narodowa w Warszawie, Zakład Rękopisów. Archiwum J. Grycza. [Dokumenty dotyczące przejmowania zbiorów Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyślu z 17 VIII 1946 - 24 IX 1947 r.].

¹¹ Biblioteka Narodowa w Warszawie, akta Zakładu Starych Druków.

¹² „Notatka służbowa nt. zbiorów Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyślu przechowywanych w Bibliotece Narodowej w Warszawie” z 8 V 1997 r. przygotowana przez A. Kaszleja (rękopisy) i M. Bryndę (stare druki). Maszynopis w Biurze Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą (dalej skrót: BPD).

¹³ D. Kamolowa: *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*. Oprac. [...] przy współudź. K. Muszyńskiej. Warszawa 1988, s. 251.

¹⁴ Por. przyp. 12.

¹⁵ M. Kunowska: *Sekcja Starych Druków*. W: *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uni-*

wersytetu Lubelskiego 1918-1970. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 1971 T. 23, s. 149.

¹⁶ „Notatka dot. starych druków i rękopisów Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej z Przemyśla w zbiorach Biblioteki KUL w Lublinie” z 11 IX 1997 r. przygotowana przez A. Kaszleja (rękopisy) i M. Bryndę (stare druki). Maszynopis w BPD; „Zbiory Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyślu, znajdujące się obecnie w bibliotekach Warszawy, Lublina i Przemyśla (notatka z wyjazdu służbowego w dniach 9-11 czerwca 1997 r.)” przygotowana przez U. Paszkiewicz. Maszynopis w BPD.

¹⁷ D. Kamolowa, op. cit., s. 161.

¹⁸ „Notatka dot. starych druków i rękopisów Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej z Przemyśla w zbiorach Biblioteki KUL w Lublinie”.

¹⁹ [Stare druki i rękopisy z proveniencjami Biblioteki Kapituły Grecko-Katolickiej w Przemyślu znajdujące się obecnie w Bibliotece Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej. Wykaz 142 starych druków oraz 5 rękopisów]. Kserokopia w BPD.

²⁰ „Wykaz książek z pieczętkami osób prawnych”. Maszynopis w Bibliotece Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej.

²¹ E. Długosz: *Starodruki w Archiwum Państwowym w Przemyślu*. Przemyśl 1993, poz. 4-6, 10, 16-18, 33, 38, 41, 42, 46, 47, 51.

²² APP, KGK sygn. 451, 452, 454-457, 489, 491.

²³ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie rps Ew. 1960.

²⁴ Oddział Rzadkiej Książki Biblioteki Uniwersytetu im. I. Franki we Lwowie rps 2444 IV-2447 IV: „Inventarii librorum qui in Bibliotheca Vitoldi Casimiri Principis Czartoryski inveniuntur”. T. 1-4.

²⁵ S. MękarSKI, K. Remerowa: *Księgozbiór ks. Witolda Kazimierza Czartoryskiego z Honfleur w lwowskiej Bibliotece Uniwersyteckiej*. Lwów 1929, s. 27.

²⁶ „Sprawozdanie ze stanu i działalności Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie za okres od 1 IX 1934-31 VIII 1935 r.”, s. 17 (1 699 t. dubletów), „Sprawozdanie ze stanu i działalności Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie za okres od 1 IX 1936 do 31 VIII 1937 r.”, 19 s. (198 t. dubletów). Nb. w czterotomowym inwentarzu biblioteki ks. W. K. Czartoryskiego (por. przyp. 24) przy dziełach będących dubletami w stosunku do zbiorów lwowskich, ołówkiem dodane zostały sygnatury Biblioteki Uniwersyteckiej. Wpisy te wskazują na wyższą liczbę dubletów (2 099 pozycji zamiast 1 897 pozycji notowanych w „Sprawozdaniach ze stanu i działalności Biblioteki...”).

²⁷ „Sprawozdanie ze stanu i działalności Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie za okres od 1 IX 1934-31 VIII 1935 r.”, s. 17.

²⁸ „Sprawozdanie ze stanu i działalności Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie za okres od 1 IX 1933-31 VIII 1934 r.”, s. 18.

²⁹ Własne obliczenia.

³⁰ T. Zielińska: Zbiór archiwalny Aleksandra Czołowskiego w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych. *Archeion* 1991 T. 89, s. 39.

³¹ Biblioteka Narodowa w Warszawie rps IV 5544, k. 13-14r „Biblioteka Aleksandra Czołowskiego we Lwowie”. Ok. 1930 r.; *Archiwa polskie. Nauka Polska* 1930 T. 12, s. 39-40.

³² Dane liczbowe o zbiorach archiwalnych A. Czołowskiego są rozbieżne w różnych źródłach.

³³ T. Zielińska, op. cit., s. 41-42.

³⁴ Por. przyp. 31.

³⁵ Biblioteka Narodowa w Warszawie rps IV 5543, 120 k. „Inwentarz rękopisów dyr. dra Aleksandra Czołowskiego ofiarowanych do Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”, 24 V 1936 r. i 2 VI 1939 r.; rps I 5542, 404 k. [Inwentarz kartkowy rękopisów ofiarowanych przez A. Czołowskiego Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie. 1936 r. Fragment].

³⁶ E. Stoffel-Ożogowa: Czołowski Aleksander. W: *Słownik pracowników książki polskiej*. Warszawa 1972, s. 152.

³⁷ T. Zielińska, op. cit., s. 42.

³⁸ Inwentarz rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. T. 2: Rękopisy 7326-11930. Wrocław 1949. Rękopisy 9501/I-9766/III mają źródło wpływu: „Ze zbiorów A. Czołowskiego”.

³⁹ L. Hofert-Karczewska: *Zakupy Biblioteki Narodowej w latach 1945-1965. Rocznik Biblioteki Narodowej* 1971 T. 7, s. 453-455.

⁴⁰ Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór A. Czołowskiego. Inwentarz. T. 1-6. Por. T. Zielińska, op. cit., s. 48-54: omówienie zawartości zespołu.

⁴¹ *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie*. T. 5. Warszawa 1966, s. 159-307. Rękopisy 5457-5738 mają źródło wpływu: „Ze zbiorów A. Czołowskiego”.

⁴² L. Hofert-Karczewska, op. cit.

⁴³ Biblioteka Naukowa im. W. Stefanika Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie rps F 141, spr. 1-2000[?].

⁴⁴ Biblioteka Narodowa w Warszawie rps I 5542.

⁴⁵ Biblioteka Naukowa im. W. Stefanika Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie rps F 9, spr. 2706, ponad 2000 k. [Kartoteka rękopisów ze Zbiorów Aleksandra Czołowskiego, przekazanych do Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie w 1936 r.].

⁴⁶ W. Budka: Spis tek A. Schneidra. Kraków 1955, 36 s. Maszynopis w Archiwum Państwowym w Krakowie. Oddział na Wawelu; W. Bieńkowski: Dzieło Antoniego Schneidra i jego wartość dla badań nad historią książki. *Roczniki Biblioteczne* 1987 R. 31, z. 1, s. 189-214.

⁴⁷ D. Kamolowa, op. cit., s. 96.

⁴⁸ Biblioteka Narodowa w Warszawie rps IV.5540, t. 1, k. 223-230. „Teki Antoniego Schneidra w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Lwowie”; S. Piskovij: L'viv'ski „Teki A. Šneidera” jako istoriko-krajeznave dżelo. *Archivi Ukraini* 1965 nr 4, s. 73-76; J. Półwiartek: Materiały źródłowe do dziejów Rzeszowskiego w archiwach i bibliotekach Lwowa od XIV do połowy XIX wieku. *Prace Humanistyczne Rzeszowskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Komisja Archiwalna*, Ser. 1, 1975 R. 7, nr 7, s. 35-42; S. F. Gajerski: Źródła do dziejów południowoschodniej Polski w bibliotekach i archiwach Lwowa. *Studia Historyczne* 1977 R. 20, z. 2, s. 295-302; Osobisti archivni fondi Viddilu Rukopisiv. Anotovanij pokažčik. (2 vidpravl. i dopovnene vid.). L'viv 1995, s. 220-222. Nacional'na Akademia Nauk Ukraini. L'viv'ska Naukova Biblioteka im. V. Stefanika.